

Отримано: 17 березня 2021 р.

Прорецензовано: 23 квітня 2021 р.

Прийнято до друку: 23 квітня 2021 р.

e-mail: ivanna.shestopal@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2415-7384-2021-13-76-79

Шестопап І. А. Психологічні особливості самовизначення сучасної молоді. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2021. № 13. С. 76–79.

УДК: 159.922.8.923:37.015.311

Шестопап Іванна Анатоліївна,

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології та педагогіки,
Національний університет «Острозька академія»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОВИЗНАЧЕННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Юнацький вік – сензитивний період проєктування життєвого шляху особистості через здатність до усвідомлення власної індивідуальності та ауторефлексії, самовизначення в соціальному, особистісному, професійному та інших доменах життя. Мета дослідження – визначити психологічні особливості здатності здійснювати життєвий вибір у вимірі самовизначення студентської молоді. Самовизначення особистості – це визначення векторів особистісної спрямованості в різних модусах життєдіяльності на основі смисложиттєвого пошуку. Поява життєвих планів у юнацькому віці детермінує установку на професійне самовизначення молоді, залученої в суспільне виробництво та трудову діяльність. Діагностовано, що в сучасній молоді загальний рівень здатності здійснювати авторський життєвий вибір перебуває на низькому рівні. Під час ухвалення важливих рішень студенти продемонстрували низьку здатність до прояву незалежності в процесі самовизначення, протидіяти впливу оточення на цей процес. Юнакам важко знайти найбільш оптимальні шляхи реалізації власних можливостей через слабкість сформованих смисложиттєвих цінностей. Молодь продемонструвала достатню здатність до правильного аналізу всіх аспектів ситуації під час ухвалення життєвих рішень. Студентам притаманне невміння долати труднощі та перепони в житті, що перешкоджає ухваленню зважених життєвих рішень і здійсненню самовизначення на етапі вибору фаху та оволодіння професійною діяльністю.

Ключові слова: самовизначення особистості, професійне самовизначення, життєвий вибір, юнацький вік.

Ivanna A. Shestopal,

PhD (Candidate of Psychological Sciences), Senior Lecturer at the Department of Psychology and Pedagogy,
The National University of Ostroh Academy

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF SELF-DETERMINATION OF MODERN YOUTH

Adolescence is a sensitive period of an individual's way of life projection through an ability of awareness its individuality and self-reflection, self-determination in social, personal, professional and other aspects of life, designing life plans and desire of conscious future's planning. The purpose of the research is to determine psychological peculiarities of an ability to make a life choice in measuring the self-determination of the students. The self-determination of an individual is determination of the personal orientation vectors in different modes of life activity that is based on a life-sense search. The emergence of life plans in adolescence determines set for professional self-determination of youth that is involved in social production and labor activity that provides the process of "Me" ideas specification in a profession, career and professional plans.

The study has been conducted at the National University of Ostroh Academy during 2019-2020. The sample was consisted of 50 respondents aged 20-25 at their 3rd-4th years of studying at different departments and specialties. It has been diagnosed that the general level of modern youth's ability to make own life choice is at a low level. During making important decisions, students have shown low ability to manifest independence in the process of self-determination, to resist the influence of others on this process. Due to the weakness of established life-based values, adolescents find it difficult to figure out optimal ways of their capabilities' realization. Young people have demonstrated sufficient ability to analyze properly all aspects of the situation during making life decisions. Students have an inability of overcoming difficulties and obstacles in life, what prevent making balanced life decisions and the implementation of self-determination at the stage of choosing a profession and mastering professional activity. The inability of overcoming difficulties and obstacles fully prevents from own potential's realization and taking opportunities, as well as making life balanced decisions, choices and perform self-determination of adolescents in general.

Key words: self-determination of an individual, professional self-determination, life choice, adolescence.

Постановка проблеми. Сучасна державна молодіжна політика в умовах євроінтеграції та децентралізації спрямована на забезпечення соціально-економічних, політичних, правових гарантій для життєвого самовизначення, самовдосконалення та саморозвитку молоді, реалізації її творчого, культурного та соціального потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України (Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016–2020 рр., постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 148). Особистість схильна самостійно проєктувати власне життя, і саме юнацький вік – це сензитивний період проєктування життєвого шляху особистості через появу таких психологічних новоутворень, як усвідомлення власної індивідуальності й ауторефлексії, самовизначення в соціальному,

особистісному, професійному та інших доменах життя, конструювання життєвих планів та прагнення усвідомлено планувати своє майбутнє. Актуальність дослідження означених аспектів проблеми самовизначення юнаків незаперечна, що й обумовило вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уперше дослідження життя людини як її індивідуальної історії висвітлено в роботах Ш. Бюлер. Рушійною силою особистісного зростання є процес неперервного самовизначення індивідуума, що сприяє упорядкуванню його внутрішнього світу та зниження внутрішньої напруги [14].

Слідом за Ш. Бюлер, К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, А. В. Петровський, С. Л. Рубінштейн та ін. досліджували самовизначення у вимірі життєвого шляху особистості. Життєвий вибір у найбільш значущих ситуаціях («вузлових моментах життя» за С. Л. Рубінштейном, «подіях поведінки» за Б. Г. Ананьєвим, «вузлових життєвих ситуаціях» за К. О. Абульхановою-Славською і А. В. Петровським) визначає на тривалій часовий період подальший вектор життєвого шляху людини.

За С. Л. Рубінштейном, самовизначення – це здатність робити власний вибір в умовах проходження кожного «вузлового моменту» життя, що відбувається в умовах як внутрішньої, так і зовнішньої детермінації. Основою самовизначення є самодетермінація, оскільки «...особистість не лише перебуває в певному відношенні до світу, але й сама визначає своє ставлення, у чому і полягає усвідомлене самовизначення людини» [10, с. 243]. Самовизначення особистості зумовлюють становлення в неї суб'єктності, здатності до усвідомленого керування своїм життям, творчо-перетворювальної діяльності щодо світу та інших людей [10].

У сучасній психологічній літературі наявні різні типології самовизначення особистості. До основних видів цього особистісного утворення належать такі, як моральне, професійне, соціальне, громадянське самовизначення. Моральне самовизначення передбачає усвідомлений процес орієнтації індивіда в системі соціальних моральних норм і вимог для пошуку, вибору й формування системи власної моральності [4]. У процесі професійного самовизначення людина робить усвідомлений та відповідальний вибір професії шляхом зіставлення «Я-концепції», власних мотивів, інтересів й бажань з одного боку, і професійних вимог до особистості фахівця – з іншого [2]. Соціальне самовизначення особистості відбувається шляхом зіставлення власних ціннісно-сміслових орієнтацій і суспільних вимог, вироблення власних соціальних ролей і позицій, та подальшої їх реалізації в особистісно значущих взаєминах [9; 15]. У сучасних українських реаліях високої соціальної значущості набуває проблема громадянського самовизначення – життєвої громадянсько-організаторської активності й гуманістичної спрямованості індивіда, в основі якої лежить єдність загальнолюдських і національно-культурних цінностей [7].

Юність – період життя людини, розміщений онтогенетично між отрочеством і дорослістю, це рання молодість (вікові межі умовні – від 15–16 до 21–25 років). Саме в юності відбувається становлення людини як особистості, коли вона, пройшовши складний шлях онтогенетичної ідентифікації, набуває соціально значущих властивостей особистості (засвоєння конвенційних ролей, норм, суспільних правил поведінки), здатності до співпереживання, активного морального ставлення до самого себе й оточення. У юності набуває нового розвитку механізм ідентифікації відособлення [11].

Важливим новоутворенням юності є поява життєвих планів, що передбачає установку на свідому побудову власного життя як прояв початку пошуку його сенсу. У юності людина прагне до самовизначення як особистість, хоче бути залученою до суспільного виробництва й трудової діяльності [12].

Одне з провідних новоутворень юності – професійне самовизначення. Н. Л. Бикова описала це явище як «повторний вибір життєвих цілей», у процесі якого молода людина повторно переосмислює відповідність уже ухваленого життєвого рішення власним ціннісно-смісловим конструктам [3].

Л. І. Божович, М. Р. Гінзбург, О. Л. Туриніна підкреслили, що активізація професійного самовизначення особистості вже в період ранньої юності нерозривно пов'язана з формуванням життєвої позиції дорослої людини [1, 5, 13]. За Є. А. Клімовим професійне самовизначення визначено як тривалий процес, у якому особистість постійно змінює та уточнює уявлення про власне «Я» у професії, свою кар'єру та професійні плани [8].

Н. Ф. Шевченко наголошувала, що саме особливості становлення професійної спрямованості юнаків визначають вибір майбутньої професії: вибіркове ставлення молоді до обраного фаху й власного професійного зростання обумовлює повноту мотивації професійного самоздійснення [14].

Мета дослідження – визначити психологічні особливості здатності до здійснення життєвого вибору у вимірі самовизначення студентської молоді.

Завдання дослідження:

- 1) визначити поняття «самовизначення» особистості в руслі вітчизняних і закордонних концепцій;
- 2) виокремити вікові особливості юнаків крізь призму професійного самовизначення;
- 3) Дослідити особливості здійснення життєвого вибору студентської молоді як здатності до самовизначення.

Виклад основного матеріалу. Дослідження тривало впродовж 2019–2020 років на базі Національного університету «Острозька академія». Нашу вибірку становили 50 респондентів III–VI курсів навчання різних факультетів та спеціальностей, відібраних стихійним шляхом. Вік респондентів становив від 20 до 25 років, з них 37 студентів жіночої статі, 13 – чоловічої. Головну увагу дослідника зосереджено на психологічних особливостях самовизначення студентів незалежно від статі, тому гендерні відмінності не враховано. Зважаючи на карантин, психодіагностичний збір даних відбувався в онлайн-режимі. Для всіх респондентів було окремо надіслано гугл-форму з бланками для відповідей.

Для діагностики психологічних особливостей самовизначення студентської молоді використано методику «Авторський життєвий вибір» О. М. Гріньової, що спрямована на дослідження здатності до здійснення авторського життєвого вибору молоді, оскільки саме цей період вважають найбільш чутливим для ухвалення таких рішень. Опитувальник складається з 20 запитань, на які є два варіанти відповідей: «Так» або «Ні». Інтерпретація відбувається за спеціальним ключем за 5 основними шкалами: автономність вибору, смисложиттєва та ціннісна основа вибору, ґрунтовність вибору, емоційна задоволеність вибором, усвідомленість вибору. За результатами оброблення даних опитувальника респонденти можуть набрати від 0 до 20 балів. Високий рівень здатності до авторського життєвого вибору відповідає кількості балів від 14 до 20, середній рівень – діапазон від 7 до 13 балів. Низький рівень здатності до здійснення авторського життєвого вибору передбачає градацію від 0 до 6 балів [6].

Здобуті результати (див. рис. 1) за опитувальником «Авторський життєвий вибір» О. М. Гріньової засвідчили, що загальний рівень життєвого вибору учасників перебуває на низькому рівні (4,72).

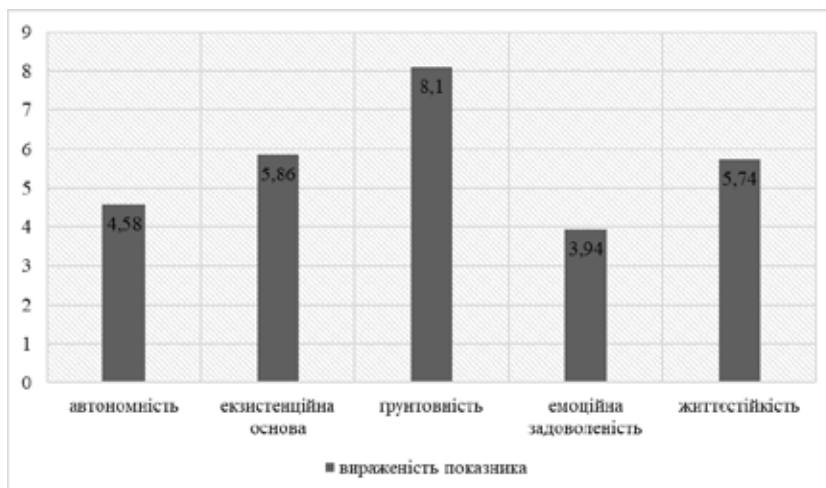

Рис. 1. Показники життєвого вибору за опитувальником «Авторський життєвий вибір» О. М. Гріньової

Шкала автономності засвідчила низький рівень здатності юнаків рефлексивно відокремлювати власне «Я» від утворень особистісного й соціального світу в процесі здійснення життєвих виборів [6]. Під час ухвалення важливих рішень студенти демонструють низьку здатність до прояву незалежності в процесі самовизначення, на їхній вибір може впливати оточення та інші люди.

Шкала екзистенційної основи життєвого вибору відображає прагнення респондентів обирати такі способи організації власної діяльності, які забезпечують найбільші можливості для реалізації власних екзистенцій, а також найбільшою мірою враховують життєві інтереси й прагнення інших людей [6]. Діагностування засвідчило, що цей показник також перебуває на низькому рівні. Доцільно констатувати, що студентам важко знайти найбільш оптимальні шляхи реалізації власних можливостей, а також їхні смисложиттєві цінності слабкі, а тому оточення може на них впливати.

Шкала ґрунтовності життєвого вибору студентів дає можливість визначити обміркованість, проаналізувати вплив свого вибору на інші аспекти життєдіяльності [6]. Діагностовано середній рівень розвитку цього показника, що відображає оптимальну здатність до правильного аналізу всіх аспектів ситуації під час ухвалення життєвих рішень.

Шкала емоційної задоволеності життєвим вибором відображає переживання досліджуваними відповідності вже здійсненого життєвого вибору відповідно до власних смисложиттєвих орієнтацій [6]. Показники задоволеності таким вибором у досліджуваних перебувають на низькому рівні. Результати свідчать про те, що студентам притаманна висока частота виникнення сумнівів під час та після ухвалення будь-якого рішення.

Шкала життєстійкості в процесі життєвого вибору юнаків передбачає виявлення готовності респондентів долати життєві труднощі, навіть значні, для реалізації власного вибору та бажання [6]. Такий вибір

не є соціальним пристосуванням особистості, однак відображає її прагнення до створення саме авторських (власних особистісних) способів проектування свого життя та життєдіяльності загалом. Результати засвідчили низький рівень життєстійкості. Зазначимо, що невміння долати труднощі та перешкоди в житті студентів заважає повністю реалізовувати власний потенціал і використовувати можливості, а також ухвалювати зважені життєві рішення та здійснювати самовизначення юнаків загалом.

Висновки. Отже, самовизначення особистості – це визначення векторів особистісної спрямованості в різних модусах життєдіяльності на основі смисложиттєвого пошуку. Поява життєвих планів у юнацькому віці детермінує установку на свідому побудову власного життя як прояв початку пошуку його сенсу, тобто на професійне самовизначення молоді, залученої в суспільне виробництво та трудову діяльність, що передбачає процес конкретизації уявлень про власне «Я» у професії, свою кар'єру та професійні плани. Дослідження засвідчило, що загальний рівень авторського життєвого вибору перебуває на низькому рівні. Під час ухвалення важливих рішень студенти продемонстрували низьку здатність до прояву незалежності в процесі самовизначення, протидіяти впливу оточення на цей процес. Юнакам важко знайти найбільш оптимальні шляхи реалізації власних можливостей через слабкість сформованих смисложиттєвих цінностей. Молодь продемонструвала достатню здатність до правильного аналізу всіх аспектів ситуації під час ухвалення життєвих рішень. Студентам притаманне невміння долати труднощі та перешкоди в житті, що перешкоджає ухваленню зважених життєвих рішень та здійсненню самовизначення на етапі вибору фаху й оволодіння професійною діяльністю.

Література:

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. СПб. : Питер, 2008. 398 с. («Мастера психологии»).
2. Борисова Е. М. Профессиональное самоопределение: личностный аспект : дисс.... д-ра психол. наук : 19.00.07. Москва, 1995. 411 с.
3. Быкова Н. Л. Специфика смысложизненных ориентаций различных групп учащейся молодежи в ситуации субъективации жизненных целей : дисс.... канд. психол. наук : 19.00.05. Самара, 2005. 205 с.
4. Воробьева А. Е. Нравственное самоопределение в массовых коммуникациях (на примере телевизионной рекламы). *Проблемы педагогики и психологии*. 2014. № 2. С. 183–194.
5. Гинзбург М. Р. Психологическое содержание личностного самоопределения. *Вопросы психологии*. 1994. № 3. С. 43–52.
6. Гріньова О. М. Психологічні особливості авторського життєвого вибору в юнацькому віці. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2018. Том 23. Вип. 1 (47). С. 43–51.
7. Киричук О. В., Тисячник І. В. Громадянське самовизначення: процес і результат системи національного виховання. *Українське народознавство і проблеми національного виховання школярів*. Івано-Франківськ : Прикарпатський університет ім. В. Стефаника ; Науково-методичний центр «Українська етнопедагогіка і народознавство», 1995. С. 5–16.
8. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. Р.-на-Дону : Феникс, 1996. 512 с.
9. Моисеев А. С. Психологические типы социального самоопределения российского среднего класса : автореф.... дисс. канд. психол. наук : 19.00.05. Москва, 2011. 21 с.
10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб. : Питер, 2002. 720 с. (Серия «Мастера психологии»).
11. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П. Вікова психологія : навч. посібник. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка ; МОН України ; Центр навчальної літератури, 2012. 375 с.
12. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Психология развития человека: развитие субъективной реальности в онтогенезе. Москва: Школьная пресса, 2000. 416 с.
13. Туриніна О. Л. Психологічні особливості професійного самовизначення учнів профільних педкласів: дис.... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 1997. 218 с.
14. Шевченко Н. Ф. Дослідження професійної спрямованості майбутніх психологів. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2013. №1 (5). С. 95–101.
15. Buhler Ch. Bieg zycia ludzkiego. Warszawa : PWN, 1999. 393 s.
16. Zhang K. C., Hui C. H., Lam J., Lau E. Y., Cheung S. F., Mok D. S. Personal spiritual values and quality of life: evidence from Chinese college students. *Journal of Religion and Health*. 2014. Vol. 53. Is. 4. P. 986–1002.